

**Академик Драјан Коковић<sup>12</sup>**

Одсек за социологију  
Филозофски факултет  
Универзитет у Новом Саду

Оригинални научни рад  
Српска академија  
образовања  
Годишњак за 2012. годину  
УДК: 37.014  
стр.

## **ДРУШТВЕНЕ ПРОМЕНЕ И ОБРАЗОВНЕ ИНОВАЦИЈЕ**

**Резиме:** Поборници нових медија врло често не поклањају велику, а понекад и никакву пажњу социолошким, развојно психолошким и школско-педагошким учинцима. У званичним телима која се баве стратегијом технолошког развоја најчешће нису заступљени психолози, педагози и социолози. Одлуке се доносе искључиво према привредним, технолошким и политичким интересима, најчешће без консултовања хуманистичких дисциплина.

Пуко убацивање технологије у садашње образовне институције неће решити проблеме глади, болести, глобалне доминације и неписмености (да наведемо примере који заслужују разматрање). Информисано грађанство, расположено да учествује и способно да размењује идеје на свим нивоима, није луксуз већ потреба. Да би се побољшали услови живљења широм света, биће неопходно реинтерпретирати вредности, циљеве и сврху образовања, имајући у виду образовне иновације.

Кључне речи: образовање, образовне иновације, образовне институције, информатичко друштво, друштвене промене, технологија

---

<sup>1</sup> kokovic@ff.uns.ac.rs

Модернизација се разматра као комплексни процес који укључује економски раст, технички прогрес, промену социјалне структуре, политичког уређења, а такође и промену психологије, културних и религиозних вредности. У том смислу, нпр. сфера психологије није ништа мање значајна за кретање и развој друштва ка модерним токовима. Модернизација, а не индустријализација, постаће у ближој будућности исходиште за развој великог броја младих друштава и држава.

Модернизација се, дакле, заснива на развоју економских и демографских структура, повећању географске покретљивости, развоју политичких структура, квалитета животног стандарда и „квалитета живота“.

„Теорије модернизације тврде да се вредности, уверења и мотиви људи морају променити пре него што друштво почне привредно да се развија. Отуда не изненађује што заступници ове теорије наглашавају *функцију система образовања у стварању људи с „модерним“ особинама*. Шта се подразумева под овим „модерним“ особинама? Списак је подугачак, али у основи подразумева следеће промене: напуштање традиционалних уверења и заузимање активних и управљачких ставова према свету, усвајање мотивације и вредности везаних за постигнуће и успех, развој усмерења ка стицању добара, жеља за уласком на тржиште, а све то насупрот традиционалним обрасцима играња већ предодређених улога“.<sup>3</sup>

Уколико наведени услови не постоје на нивоу макроструктуре друштва, људи ће се тешко мењати. С друге стране, ако људи остану заробљени у својим традиционалним обрасцима, они неће успети да промене структуру на друштвеном макро плану.

Теорија модернизације се најчешће веже за напредак у многим сферама друштвеног живота. Међутим, никако не треба испустити из вида становишта да *прогресивистички оптимизам*, који поздравља напредак модернизације и даје предност свему што је ново, а против је застарелих образаца прошлости, *може имати контрапродуктивне ефекте*, о чему ће бити речи у овом раду.

Преображај и модернизација друштвених структура, за разлику од затвореног света традиционалних друштава, која су економски, политички и административно готово самостална, значи надолазак и развитак технике, али и све већу *сложеност и међузависност подручја друштвеног живота*. Захваљујући друштвеној

---

<sup>3</sup> Цонатан Гарнер, *Социологија*, Нови Сад-Београд, Медитеран Публишинг-Центар за демократију, 2009. Стр. 461.

покретљивости, проширује се међусобна комуникација. Средства масовних комуникација стварају већу свест о узајамној повезаности свих људи. Солидарност се не огледа само у ономе што би требало позитивно остварити, већ долази до изражаја и у ситуацијама с обзиром на опасности које прете свим људима.

„Истовремено, људи су доживљавали модерност (понекад су то били исти људи) и као нешто што треба скупо платити. Та цена је некад такође *материјална* и последица је неравномерног распореда (дислокације), која се посебно јавља у раним фазама модернизације. У другим случајевима, цена је *нематеријална*, али тиме ништа мање болна – распад традиционалне солидарности јесте наметање нових улога и институционалних образаца, немогућност примене старих вредности и веровања. У свом најсуровијем облику, цена гура појединца у стање аномије – тј. у стање неукорењености, дезоријентације, тако да се он више не осећа као код куће у овом свету.“<sup>4</sup>

Критеријуми модернизације су сложени и обухватају многе сфере друштвеног живота:

1. *друштво* – као критеријум модернизације укључује *повећање покретљивости* (социјалне и просторне);

2. *личност* – улази у процесе модернизације уколико мења интересовања, која захтевају повећање способности за узајамну акцију, 'оријентацију на достигнуће', односно на 'споља усмерену личност';

3. *економија* – је на путу модернизације уколико тежи ка високом степену развоја;

4. *политика* – се модернизује кад побољшава *учешће људи у демократским процесима*, њихове могућности за избор политичких алтернатива (партиципативни начин живота);

5. *култура* – као процес модернизације подразумева *ширење светских рационалних норми и образаца, начина и стилова живота, симболичког знања и културног капитала*.

Модернизација претпоставља целину друштвених промена. Промене било које врсте веома су болне за многе људе који су успоставили сопствене норме, стандарде и појмове о стабилности. За неке, друштвена промена може значити растројство, дезорганизацију, дезоријентацију, неуротично искуство, чак и

---

<sup>4</sup> П. Бергер, Х. Келнер: *Социологија у новом кључу*, Градина, Ниш, 1991. Стр. 152-153.

отворен сукоб. У таквој ситуацији може доћи до драстично промењене скале вредности и морала, до њиховог поремећаја, изокретања, разарања и слома. Нове технике и технологије захтевају прилагођавање свих; *проблем није само у друштвеним променама, већ и у нашим опажањима*. Ова тврдња је дубоко истинита; отпор лежи у нама самима, у нашем односу и отпору према самој промени... Одбијање промене или неспособност да јој се прилагодимо, страх од новина и непознатог, веома су чести узроци који отежавају, а понекад и онемогућавају друштвени напредак. Људи се морају култивисати за флексибилност мисли и деловања, за стицање општег нивоа културе, који ће им омогућити способност прилагођавања променљивим еколошким, економским и социјалним условима.

Негативне стране модернизације изазвале су од самог почетка разне облике отпора. Некад је тај отпор био насилан и политички, а други пут просто настојање људи да сачувају неке области свог живота од налета и преображавајуће снаге модернизације. Најбољи пример за то су појаве као што су контракултура и радикалнија крила еколошког покрета.

“Већина друштвено научних теорија о модернизацији види тај процес као праволинијски, неповратан, можда и непобедив. Такво виђење, по нашем мишљењу, мора претрпети измене. Модернизација је увек реципрочни однос са противмодернизацијом – и то је била од самог почетка. У том односу постоје осцилације и у одређеним тренуцима доминира једна од страна у спору, а повре мено она друга. Старија теорија модернизације је у праву утолико што је, барем до данас у сваком случају, модернизација била преовлађујућа сила, при чему је отпор против модернизације по правилу само одлагао или модификовао, а никако окретао у другом смеру процес модернизације. Разлог овоме је, једноставно речено, што се технолошка машина савременог друштва не може окренути у другом правцу без практично незамисливих дислокација и, када је једном установљен, овај крвоток система модерности зрачи свој утицај према споља, допирући огромном снагом до сваке установе. Међутим, треба нагласити да историја модернизације до данас никако није непогрешиви водич кроз њен будући ток, посебно у светлу чињенице да су сада западне културе практично укључене у ту драму.”<sup>5</sup>

Процеси модернизације означили су да развијене и недовољно развијене земље чине јединствену структуру данашњег света економије, културе, технике. На жалост, та структура је више тежила

---

<sup>5</sup> П. Бергер, Х. Келнер, *исто*, стр. 153-154.

да се повећа развој и заостајање других, него да се међу њима успостави једнакост. Успостављање једнакости захтевало би структуралне промене у економској и друштвеној политици једних и других земаља. За кризу модерности најзначајнију улогу одиграле су снаге контра-модернизације, нарочито у неразвијеним земљама. Налет антиколонијалног национализма и културне самоафирмације у земљама трећег света после другог светског рата, изродио је прилично снажне импULSE контрамодернизације.

„На Западу, раније поменути растући утицај контрамодернизирајућих појава такође је изазвао последице које сежу далеко дубље од поткултура које се идентификују непосредно са њима.“<sup>6</sup>

Земље које прихватају модернизацију, нужно пролазе кроз одређене кризе које се огледају у следећем:

1. конфликт између привилегованих група и друштвених институција (*криза 'пролазности'*);
2. борба за превладавање регионалних, етничких или религиозних разлика (*криза интeграције*);
3. превладавање традиција из времена конституисања и образовања нација (*криза идентификације*);
4. укључивање раније непривилегованих друштвених група и слојева у политички живот (*криза учешћа*);
5. проблем прерасподеле друштвеног производа (*криза расподеле*).

Да је модернизација још увек парцијални процес, сведоче нам и слогани који су у свакодневной употреби: *'деформисана модернизација'*, *'слом модернизације'*, *'контрамодернизација'*, итд.

*Слом досадашњих социјалистичких система и њихов прелаз у тзв. постсоцијалистичку фазу развоја, тумачи се помоћу теорија модернизације. У многим социјалистичким земљама, европским посебно, почетни процеси модернизације били су заустављени и онемогућавани традиционалистичким обрасцима, политичком доминацијом и егалитаристичким синдромом. Владајући културни обрасци нису били прилагођени императивима модернизације; политичка елита је кочила процесе модернизације, а владајући егалитаристички синдром је, кроз своју културну и политичку*

---

<sup>6</sup> П. Бергер, Х. Келнер, исто, стр.153-154. А. Турен: *Postindustrijsko društvo*, Gluobus, Zagreb, 1980, str. 152; видети и "Modernity and Cultural Specificities", ISSJ, 118/1988.

димензију, оставио дубоке трагове у свести људи. Они су представљали отпор већ започетим процесима модернизације.

У социјалистичким земљама, политичка елита могла је прихватити модернизацију само у толикој мери у којој она не угрожава њен монопол. Политички систем је производио круте институционалне структуре; *крутост система* је спречавала даљње процесе модернизације, а огледала се у следећем:

♦ *Систем не осигурава конфинуирани развој и саморепродуцију.* То је најочигледније у привредној сфери, где је он све више завистан од западне технологије и капитала. Поред тога постаје све мање успешан на пољу ефикасности, улагања и продуктивности.

♦ *Систем није у стању да ајсорбује друштвене промене и конфликте* који произилазе из друштвеног развоја или почетног процеса модернизације. Другачије речено, он није био у стању да реагује на повећану унутрашњу сложеност већом институционалном флексибилношћу и диференцијацијом.

♦ *Систем није био у стању да се суочи са изазовима сложености и развијеније средине.*

„У недостатку већих реформских интервенција (које знатно мењају њихов идентитет), социјалистички системи су предиспонирани само за парцијалну модернизацију. Они нису способни за квалитативну, зрелу модернизацију, уколико не промене свој идентитет. Устрајавање на парцијалној модернизацији (тј. на моделу продуженог, свеобухватног развоја), почиње међутим, претити и деформисати чак и она ограничена остварења која су подстакнута друштвеним развојем. Стога, у овом случају, несумњиво можемо говорити о *деформисаној модернизацији*“.<sup>7</sup>

Поред овога деловао је и феномен 'културног заостајања' (*cultural lag*) као ограничавајући фактор модернизације. У виду се имају различите вредносне оријентације и цивилизацијске навике да се прихвате технолошке иновације. Успешнија модернизација се постиже у друштвима која су рафинисала традиционалне културне елементе и прилагодила их императивима савременог развоја.

Како би се обезбедило што мање културно заостајање, потребно је да се старе културе прилагоде новим условима, а појединци

---

<sup>7</sup> Видети: Ф. Адам: "Бивша реалсоцијалистичка друштва (посебно Југославија) између нетрадиционализма и модернизације", *Културни радник*, 4/1990, стр.17.

унутар друштва да држе корак са технолошким променама. Кад култура почиње да се мења, промене се не дешавају подједнако на свим пољима и у свим областима друштвеног наслеђа. Неки се делови мењају брже од других и када дођу у међусобни однос, различити нивои промена производе напетост између неједнаких делова. Део који се најспорије мења улази у поље културног заостајања. У теоријама културне промене често се спомиње *cultural lag*, а код нас се уобичајено преводи као *културно заостајање*. Међутим, реч је заправо о томе да у процесима промене културе обично долази до раскорака између културних елемената: при том се може чинити да је култура која је технолошки јача уједно и виша, а технолошки заосталија нижа. Али, као што су многа истраживања показала, то је спорно, јер је питање *могу ли технологија или економија бити једини индикатори културне и друштвене промене*.

Зато има мишљења да је боље говорити о *културном јазу* или културном раскораку, него о културном заостајању. Најбољи метод успостављања боље интерпретације јесте мењање и прилагођавање дела који заостаје. Модерна технологија се мења веома брзо и ствара значајне промене са којима се многе друштвене институције још нису ухватиле у коштац. Анализа важних, савремених друштвених проблема, показује да знатан део наше друштвене дезорганизованости произилази из нерегуларних промена у оквиру културе.

Друштва која нису успела да превладају културно заостајање, показала су се мање успешним у свом развоју. Нови развојни и модернизацијски циклус захтева не само економски и технолошки, већ и цивилизацијско-културни прогрес, који ће бити постављен на основама модернизације (тржиште, политички плурализам, цивилно друштво, итд.). Он захтева активирање свих расположивих, а посебно интелектуалних могућности и потенцијала.

Овде мислимо на друштвену (не политичку!) мобилизацију у којој ће два покретача имати све већи значај – *предузетништво и знање*. Оба су тесно повезана са *културно-мотивацијским моделима*, заснованим на инструменталном деловању и рационалности. Друштвена модернизација означава *превладавање културног дефицита*, најпре мобилизацијом и стимулисањем већ постојећих потенцијала, који су до сада били потискивани, а затим социјализацијом и институционализацијом таквог културно-мотивацијског модела у којем би предузетништво и знање дошли у први план.

При свему томе, не треба заборавити на специфично културно наслеђе и традицију, као и на чињеницу да конвергенција и 'позападнавање' представљају јединствен развојни процес.

*Културни развој* је недељив од општег развоја и представља у најширем смислу хуманистички садржај рада и живота, меру стварног историјског напретка. Има озбиљних упозорења да се расправе о развоју морају најпре провести у епистемолошкој равни и утврдити *да ли су појмови промена, развој, идентитет, култура, заиста оперативни, или су искоришћени, истрошени, чак и застарели.*

Савремено друштво је у високој мери издиференцирано и нема више хомогени карактер. Као што је запазио Данијел Бел, друштво представља сложену артикулацију три одвојена подручја: *техно-економског, политичког и културног*, који се руководе различитим принципима. Међутим, култура *није епифеномен и безначајни додатак, већ интегрални део свеукупног друштвеног развоја.* Постоје специфични путеви културног развоја, али разматрање развоја у култури, као што смо већ истакли, не може почивати на супротности између економског и културног.

Свака промена мора укључити *културно процењивање.* Образац наслеђене културе јединствени је садржај културе, као и културе будућности. Цео комплекс друштвених односа је део овог културног обрасца и једино потпуна свест о томе шта тај образац имплицира.

Најбољи примери за то су пословна и бизнис култура, које пресудно утичу на обрасце деловања, понашања и мишљења савременог човека, представљајући незаобилазан чинилац транзиције и модернизације. Свака људска заједница је мрежа усвојених заједничких значења. *Ако се та значења институционализују, покренуће се спонтан процес изградње културе.* Постепеним растом мрежа интеракција уградиће се у навике, постаће рутина и институционализоваће се. Потребна спремност за то непрекидно ће се развијати. Обликоваће се интеракције, учешће и делатности по заједницу конструктивног карактера, које ће свако сматрати природним. У развијању наведених процеса, велику улогу може одиграти образовање и образовне иновације.

Традиционални циљеви и методи образовања доживљавају тектонске промене с обзиром на функционалне потребе друштва које ће, уколико се не догоде, нужно доћи у противречност и сукоб са постојећим образовним установама.

Поборници нових медија врло често не поклањају велику, а понекад и никакву пажњу социолошким, развојно психолошким и школско-педагошким учинцима. У званичним телима која се баве стратегијом технолошког развоја најчешће нису заступљени психолози, педагози и социолози. Одлуке се доносе искључиво према привредним, технолошким и политичким интересима, најчешће без консултовања хуманистичких дисциплина.



Пуко убацивање технологије у садашње образовне институције неће решити проблеме глади, болести, глобалне доминације и неписмености (да наведемо примере који заслужују разматрање). Информисано грађанство, расположено да учествује и способно да размењује идеје на свим нивоима, није луксуз већ потреба. Да би се побољшали услови живљења широм света, биће неопходно реинтерпретирати вредности, циљеве и сврху образовања, имајући у виду образовне иновације.

У доба превласти информатичке комуникације многе ствари су се промениле, али је организовани облик школе и разреда остајао на истим основама, што је била велика грешка. Већ је запажено да свест о потреби увођења нове информатичке технологије у школе прате озбиљне грешке. То долази због тога што нову технологију увлачимо у старе структуре образовних институција. Другачије речено, нова технологија улази у разред, разред се не мења, па тако, нова информатичка технологија замире у старој, неадекватној организацији и едукацији.

Информатика мења структуру друштва, све облике комуникације и саобраћаја, али и наше мишљење и опажање. Све веће разлике у знању доводиће до јаче поларизације друштва и нове врсте сиромаштва (социјално сиромаштво), подупирању елитизма уместо једнаких шанси. Разлика неће постојати између оних који ће имати плаћени посао и оних који га не могу добити него између оних који се могу прилагодити брзој промени или чак на њој профитирати и оних који то (више) не могу, без обзира из којих разлога.

Информацијско технолошко основно образовање односи се, дакле, на универзалну употребљивост нових медија и технологија, као и на њихове последице. Такође је неопходно предавати неку врсту сазнајне критике информатике.

### *Литература*

Adam, F. 1990. „Bivša realsocijalistička društva (posebno Jugoslavija) između netradicionalizma i modernizacije. *Kulturni radnik*, 4.

Berger, P. i Kelner, H. 1991. *Sociologija u novom ključu*. Niš: Gradina.

Jovanović, B. 2006. Образac tradicionalne kulture, u: *Rađanje moderne srpske kulture*, str. 19-21. Beograd: Zavod za proučavanje kulturnog razvitka.

Koković, D. 2000. Kultura kao činilac tranzicije i modernizacije. *Teme*, 24(1-2): 47-64.

Koković, D. 2009. *Društvo i obrazovni kapital*. Novi Sad: Mediterran Publishing.

Sanders, B. 2012. Pismenost, u: *Budućnost znanja i kulture*, priredili Vinej Lal i Ašis Nandi, str. 242-247. Beograd: Clio.

Turner, Dž.H. 2009. *Sociologija*. Novi Sad/Beograd: Mediterran Publishing/Centar za demokratiju.

Turen, A. 1980. *Postindustrijsko društvo*. Zagreb: Globus.

Turen, A. 2011. *Nova paradigma – za bolje razumevanje savremenog društva*. Beograd: Službeni glasnik.